

ВИСВІТЛЕННЯ ЕТНОЛОГІЧНИХ ЗДОБУТКІВ І.ФРАНКА В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ: ДОРАДЯНСЬКА МІЖВОЄННА ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті розглядається питання дослідження в дорадянській міжвоєнній історіографії етнологічної діяльності Івана Франка в Науковому товаристві ім. Шевченка.

Ключові слова: Іван Франко, етнологія, етнографія, фольклористика, історіографія, Наукове товариство ім. Шевченка.

Внесок І.Франка в розвиток етнології в Науковому товаристві імені Шевченка у Львові (далі – НТШ, Товариство) важко переоцінити, оскільки вчений близько двадцяти років свого життя присвятив себе роботі в цій організації. Враховуючи багатогранність таланту І.Франка та його визначні досягнення як письменника, поета, публіциста, перекладача, вченого, громадського і політичного діяча, дослідники не завжди звертали належну увагу на його етнологічний науковий доробок.

У різні історіографічні періоди постать І.Франка як етнографа-члена Товариства оцінювалася по-різному, на що впливала низка факторів переважно суспільно-політичного та ідеологічного характеру. У цілому ж історіографію міжвоєнного періоду 1918–1939 рр. можна розділи на дві школи: радянську – праці, що були написані та території Радянської України та СРСР загалом та дорадянську – дослідження створені науковцями Західної України, землі якої перебували під владою Польщі. І якщо в 1920-ті рр. розбіжності в підходах до оцінки наукової спадщини І.Франка як вченого були фактично не помітні, то в 1930-ті рр. вони стали показовими в аспекті відмінності підходів радянських вчених до висвітлення вказаної проблеми та науковців Західної України.

Таким чином, ті політичні обставини, в яких опинилися українці, що проживали на території західноукраїнських земель у період між двома світовими війнами, сформували умови для створення окремої історіографічної школи в оцінці наукової спадщини І.Франка. Можна виділити низку негативних факторів, що вплинули на формування дорадянської історіографії міжвоєнного періоду, а саме: події Першої світової війни, які призвели до занепаду української науки на західноукраїнських землях; втрати великої кількості наукових матеріалів НТШ, а також великі людські втрати серед яких були провідні діячі Товариства. Крім того, польська влада не сприяла розвитку української науки на цих територіях. Все це негативно позначилось і на дослідженні етнографічної наукової діяльності І.Франка. Разом з тим, відсутність жорсткого ідеологічного тиску на вчених Західної України з боку влади (на відміну від радянських вчених) сприяла формуванню об'єктивного наукового знання про І.Франка як етнологу НТШ.

Важливим джерелом до вивчення етнографічних здобутків І.Франка в цей період стали статті про вченого, приурочені до роковин його смерті, що виходили у виданнях НТШ. У них розглядалася його наукова та організаційна діяльність у Товаристві та, що особливо важливо в контексті нашого дослідження, приділялася особлива увага діяльності І.Франка в Етнографічній комісії¹. Разом із тим, детального огляду його здобутків як вченого у цьому напрямку так і не було подано.

У 20-х рр. ХХ ст. вийшло лише декілька заміток про науковий доробок вченого, серед яких варто відмітити дослідження В.Дорошенка², який у подальшому більш активно долучився до вивчення даної проблеми. Перші ж його спроби пера у цьому напрямку (не рахуючи рецензії на твори І.Франка у дореволюційний період³) не відрізнялися ґрунтовністю, у них було лише окреслено основні моменти життя та творчості вченого та письменника без розгляду його наукової діяльності як етнографа.

Наступною працею стало дослідження А.Крушельницького⁴, в якому описувались молоді роки життя І.Франка, що знайшли своє відображення у його літературних творах, а також формування наукових поглядів І.Франка як етнографа і фольклориста, які подавалися через призму огляду його перших досліджень. Автор говорив і про вплив М.Драгоманова на цей напрямок наукових пошуків вченого, про що вже неодноразово писали й інші дослідники. Але в праці був відсутній навіть натяк на найбільш плідний період творчості І.Франка, що був пов'язаний з НТШ, так само як і відсутній огляд його етнологічних досліджень більш пізнього періоду його наукової діяльності аж до смерті.

І.Свенціцький в 1930 р. видав працю, що висвітлювала соціалістичні погляди вченого та письменника⁵. Відповідно вся творчість І.Франка як письменника та поета аналізувалися під вказаним кутом зору, у той час як етнографічні праці вченого залишилися поза увагою І.Свенціцького, хоча останній характеризував І.Франка як галицького українознавця-філолога⁶. Відповідно і всі інші наукові праці вченого етнографічно-фольклористичного напрямку аналізувалися з позиції філологічної науки.

Перше ґрунтовне узагальнення бібліографії про І.Франка разом зі спробою аналізу окремих наукових праць про нього належить Я.Гординському⁷, який ще в 1933 р. виділив як одну з невирішених проблем – питання дослідження етнографічних студій вченого. Автор прийшов до висновку про те, що "...франкознавство є ще зовсім незорганізоване ... Франкіяна обертається залюбки довкола кількох тем, полишаючи все інше майже на боці. Звідси походить що висвітлення Франкової постаті доволі однобічне"⁸. Не можна не погодитись з думкою Я.Гординського та варто наголосити на тому, що ті тенденції, виявлені автором у франкознавстві на кінець 1932 р., мали місце і в наступні періоди вивчення творчості вченого аж до сьогодні.

Багато важливої інформації про І.Франка як члена НТШ є на сьогодні втраченою. Це стосується огляду наукових досягнень вченого, що робили члени Товариства у вигляді доповідей та рефератів під час урочистостей, присвячених його світлій пам'яті. Так, наприклад, у матеріалах видань НТШ значилось засідання членів Товариства 27 травня 1933 р. з нагоди відкриття пам'ятника І.Франку, де були зачитані реферати І.Свенціцького "Місце Івана Франка в розвитку української філології" та Я.Гординського "Франкіяна 1916–1933" про наукові здобутки вченого⁹, але, на жаль, на сьогодні збереглися лише короткі згадки про ці події та немає записаного тексту самих доповідей. Про зміст відповідних доповідей частково можна скласти загальне уявлення з попередніх видань праць вказаних дослідників на зазначену тематику¹⁰, але окремі відомості про І.Франка таким шляхом відтворити неможливо. Зокрема, у виголошеній доповіді Я.Гординського 27 травня 1933 р. на спільному засіданні секцій НТШ подавалася франкіяна до 1933 р. у той час як у відповідній праці вченого, яка вийшла раніше цей огляд закінчувався 1932 роком¹¹.

У другій половині 1930-х рр. до вивчення творчої спадщини І.Франка долучився В.Сімович, який у своїй монографії¹² торкнувся зносин вченого з М.Грушевським у НТШ та його діяльності в зазначеній організації як редактора та автора великої кількості наукових праць. Велику увагу автор приділив характеристиці діяльності І.Франка як редактора "Літературно-наукового вісника". В.Сімович зазначив, що другою людиною в НТШ після М.Грушевського був саме І.Франко¹³, який тривалий час очолював філологічну секцію, а його наукові заслуги були визнані шляхом проголошення вченого почесним членом Товариства. Крім того, з нагоди 40-літнього ювілею письменницької діяльності І.Франка НТШ призначило йому постійну платню. Але не зважаючи на те, що в праці В.Сімовича є багато фактів стосовно діяльності І.Франка в НТШ, питання його етнографічних студій автор взагалі не торкнувся.

Найбільш ґрунтовною працею про І.Франка на Західній Україні в міжвоєнний період стало дослідження М.Мочульського, яке вийшло 1938 р.¹⁴ та було перевидане вже в наш час¹⁵. Автор намагався подати загальну картину реформування НТШ у наукову інституцію та проаналізувати роль І.Франка у цьому процесі, наголошуючи на внутрішній боротьбі та інтригах у Товаристві. М.Мочульський, хоча й приділив багато уваги діяльності І.Франка в НТШ як голови філологічної секції, редактора друкованих органів цієї організації, але він не розглядав питання наукових заслуг вченого як етнолога та фактично не надав жодної суттєвої характеристики І.Франку як збирачу та досліднику етнографічного та фольклорного матеріалу.

Акцент робився саме на організаційних моментах становлення НТШ та участі у ньому окремих діячів, зокрема, І.Франка. М.Мочульський навів багато важливих відомостей стосовно відносин І.Франка з М.Драгомановим, М.Грушевським, В.Гнатюком, О.Барвінським, які проливають світло не лише на наукові стосунки цих видатних діячів, але й на їх особисті симпатії та антипатії з відповідними наслідками, що відобразилися на роботі НТШ. Це досить важлива інформація, яка дозволяє з'ясувати, зокрема, справжню суть конфлікту І.Франка з М.Грушевським (що по-різному оцінюється в історіографії) та виявити яким чином він позначився на науковій співпраці цих великих вчених. У свою чергу, наведені дані дозволяють спростувати низку тверджень представників радянської історіографії про політичні розбіжності "вічного революціонера" з "буржуазним націоналістом".

Таким чином, міжвоєнна західноукраїнська література 1918–1939 рр. являє собою окремий пласт історіографічних джерел, які формують відповідний масив інформації про етнологічну діяльність І.Франка в НТШ. Позиція авторів даної історіографічної школи, особливо в 1930-х рр., в окремих питаннях принципово відрізняється від радянської історіографії, де в у визначений період тотальний державно-партійний контроль та репресії проти науковців, в тому числі і етнологів, звинувачених у "буржуазному націоналізмі", сприяли спотворенню та викривленню фактів про життя і творчість І.Франка. Ідеологічна складова радянської науки та відповідна методологія дослідження нав'язувала читачам образ І.Франка як послідовного прихильника марксизму-ленінізму та непримиренного борця з "буржуазним націоналізмом". Разом із тим, не можна перебільшувати значення міжвоєнної дорадянської історіографії в плані інформаційного насичення досліджень про етнографічно-фольклористичну діяльність І.Франка в Товаристві. Заслуга даного типу історіографічних джерел полягає більше в об'єктивному підході до висвітлення подій співпраці вченого з НТШ, ніж у ґрунтовному висвітленні проблем, пов'язаних з етнологічними дослідженнями І.Франка в Товаристві, які подані переважно поверхнево.

¹ Некрольоги. Почесні члени. Іван Франко // Хроніка НТШ. – Львів, 1918 – Вип. I–III. – Ч. 60–62. – С. 89–93.

² Дорошенко В. Іван Франко. – Львів, 1924. – 32 с.; його ж. Іван Франко. – Львів, 1926. – 16 с.

³ Дорошенко В. Рецензія на книгу І.Франка "Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р." – Львів, 1910. – 444 с. // Літературно-науковий вістник. – 1910. – Т. 51. – Кн. 7. – С. 182–183.

⁴ Крушельницький А. Іван Франко. – Львів, 1928. – 46 с.

⁵ Свенціцький І. Суспільне тло творчості Івана Франка // Записки НТШ. – Львів, 1930. – Т. XCIX. – С. 261–289.

⁶ Там само. – С. 282.

⁷ Гординський Я. Сучасне франкознавство (1916–1932) // Записки НТШ. – Т. CLIII. – Львів, 1933. – С. 92.

⁸ Там само. – С. 97.

⁹ Діяльність секцій // Хроніка НТШ. – Львів, 1935. – Ч. 72. – С. 81.

¹⁰ Свенціцький І. Суспільне тло творчості Івана Франка // Записки НТШ. – Львів, 1930. – Т. XCIX. – С. 261–289; Гординський Я. Сучасне франкознавство (1916–1932) // Записки НТШ. – Т. CLIII. – Львів, 1933. – С. 83–97.

¹¹ Гординський Я. Сучасне франкознавство (1916–1932) // Записки НТШ. – Т. CLIII. – Львів, 1933. – С. 83–97.

¹² Сімович В. Іван Франко: його життя й діяльність: З нагоди двадцятиліття смерті поета (1916–1936). – Львів, 1936. – 68 с.

¹³ Там само. – С. 55.

¹⁴ Мочульський М. Іван Франко: Студії та спогади. – Львів, 1938. – 210 с.

¹⁵ Мочульський М. Іван Франко: Студії та спогади. – Львів, 2005. – 139 с.

В статье рассматривается вопрос исследования в досоветской межвоенной историографии этнологической деятельности Ивана Франко в Научном обществе им. Шевченко.

Ключевые слова: Иван Франко, этнология, этнография, фольклористика, историография, Научное общество им. Шевченко.

Article deals with a problem of research of ethnological activity of Ivan Franko in Shevchenko Scientific Society in pre-Soviet interwar historiography

Keywords: Ivan Franko, ethnology, ethnography, folklore, historiography, Shevchenko Scientific Society.